

Кримінальний процес та криміналістика

УДК 343.1:351.746.1

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.22127866>

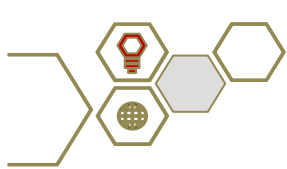
Еволюція кримінального процесуального статусу Служби безпеки України: законодавство та практика

Гудима Віталій Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент, кафедра судоустрою, прокуратури та
адвокатури, Львівський університет бізнесу та права,
м. Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-6708-3910>

Прийнято: 14.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією ролі Служби безпеки України в кримінальній юстиції в умовах воєнного стану та зростання загроз національній безпеці, що потребує чіткого нормативного визначення її процесуальних повноважень, порядку використання матеріалів контррозвідувальної діяльності та узгодження судової практики щодо допустимості доказів. Метою дослідження є вивчення змін у законодавчому регулюванні повноважень Служби безпеки України в кримінальному процесі та узагальнення основних тенденцій судової практики щодо визначення підслідності слідчих органів безпеки, допустимості доказів і використання матеріалів контррозвідувальної діяльності. У роботі застосовано формально-юридичний метод, порівняльно-правовий аналіз, метод системного узагальнення, контент-аналіз судових рішень Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду, а також елементи історико-правового методу для оцінки еволюції нормативного регулювання. У результаті дослідження з'ясовано основні етапи трансформації кримінального процесуального статусу Служби

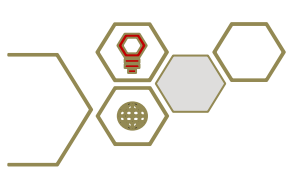

безпеки України, визначено особливості реалізації її спеціальних повноважень відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства, узагальнено підходи судової практики щодо визначення підслідності та критеріїв допустимості доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із використанням матеріалів контррозвідувальної діяльності. Аналіз судової практики засвідчив посилення уваги судів до дотримання процесуальних гарантій під час оцінки доказів у кримінальних провадженнях за участю Служби безпеки України, що відображається у випадках визнання доказів недопустимими через істотні процесуальні порушення або встановлення елементів провокації. У висновках підсумовано, що судова практика суттєво конкретизує зміст процесуальних повноважень Служби безпеки України, забезпечуючи баланс між інтересами національної безпеки та стандартами кримінального провадження. Виявлені прогалини в законодавстві зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання діяльності Служби безпеки України у сфері кримінальної юстиції шляхом чіткого розмежування спеціальних і процесуальних повноважень та визначення критеріїв допустимості доказів.

Ключові слова: досудова юрисдикція, контррозвідувальні заходи, допустимість доказів, спеціальні повноваження, судовий контроль, воєнний стан, національна безпека.

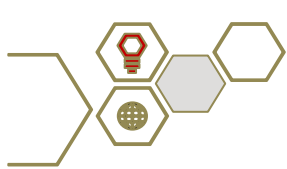
Evolution of the Criminal Procedural Status of the Security Service of Ukraine: Legislation and Judicial Practice

Vitaliy Hudyma,
PhD in Law, Associate Professor,
Department of Judiciary, Prosecutor's Office and Advocacy,
Lviv University of Business and Law, Lviv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-6708-3910>

Abstract. The relevance of the study is driven by the transformation of the role of the Security Service of Ukraine in criminal justice under martial law and escalating threats to national security, which necessitates a clear normative definition of its procedural powers, the procedure for utilizing counterintelligence materials, and the alignment of judicial practice regarding the admissibility of evidence. The aim of the study is to examine changes in the legislative regulation of the powers of the Security Service of Ukraine in criminal proceedings and to synthesize key trends in judicial practice regarding the determination of investigative jurisdiction of security agencies, the admissibility of evidence, and the use of counterintelligence materials. The paper employs the formal-legal method, comparative-legal analysis, systemic synthesis, content analysis of judicial decisions of the Supreme Court and the High Anti-Corruption Court, as well as elements of the historical-legal method to assess the evolution of normative regulation. The research identifies the main stages in the transformation of the criminal procedural status of the Security Service of Ukraine, specifies the execution of its special powers in accordance with criminal procedural legislation, and synthesizes judicial approaches to determining investigative jurisdiction and criteria for the admissibility of evidence in criminal proceedings involving counterintelligence materials. The analysis of case law reveals increased judicial scrutiny over procedural guarantees during evidence evaluation in proceedings involving the Security Service of Ukraine, which is reflected in instances where evidence was ruled inadmissible due to material procedural violations or the presence of elements of entrapment. The study concludes that judicial practice significantly specifies the scope of procedural powers of the Security Service of Ukraine, ensuring a balance between state security interests and criminal justice standards. The identified legislative gaps highlight the necessity of further refining the legal framework governing the Security Service of Ukraine in criminal justice by establishing a clear distinction between special and procedural powers and defining evidence admissibility criteria.

Keywords: pre-trial jurisdiction, counterintelligence measures, operational-

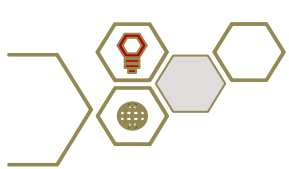

search information, admissibility of evidence, special powers, judicial control, martial law, national security.

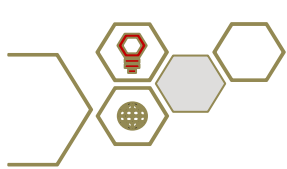
Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування держави, зумовлені збройною агресією проти України, суттєво змінили вимоги до системи кримінальної юстиції та ролі органів безпеки у протидії загрозам національній безпеці. У цих умовах особливого значення набуває визначення кримінального процесуального статусу Служби безпеки України (далі – СБУ), реалізація процесуальних повноважень слідчих органів безпеки та забезпечення належного балансу між інтересами державної безпеки і гарантіями кримінального провадження [1, с. 836]. Законодавчі зміни після прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. [2], оновлення Закону України «Про Службу безпеки України» [3], а також розвиток судової практики Верховного Суду [4] і Вищого антикорупційного суду України свідчать про подальше формування сучасної моделі кримінального процесуального статусу СБУ та уточнення меж реалізації її процесуальних повноважень.

Водночас окремі питання залишаються дискусійними. Насамперед це стосується визначення підслідності слідчих органів безпеки відповідно до ст. 216 КПК України, процесуального використання матеріалів контррозвідувальної діяльності, оцінки допустимості доказів, отриманих за участю СБУ, а також забезпечення балансу між режимом секретності та правом на захист. Наявність різних підходів у судовій практиці свідчить про окремі прогалини правового регулювання та зумовлює необхідність комплексного дослідження еволюції кримінального процесуального статусу Служби безпеки України й особливостей його реалізації в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері кримінального процесу та національної безпеки демонструють перехід від традиційних підходів до багатовимірного цифрово-правового розуміння ролі спецслужб у контексті воєнних і гібридних загроз. У європейському вимірі

А. Біррер та колеги (A. Birrer et al.) аналізують політику збереження телекомунікаційних даних, акцентуючи на пропорційності державного нагляду та межах доступу спецслужб до метаданих, що формує принципову рамку для української практики [5]. Ці висновки логічно кореспондують із дослідженням О. Бабікова та співавторів (O. Babikov et al.), які вивчають втручання в приватне життя під час воєнного стану та підкреслюють необхідність підтримання балансу між оперативними повноваженнями силових структур і гарантіями прав людини [6]. У цьому ж напрямі колектив науковців на чолі з О. Капліною (O. Karlina et al.) систематизує стандарти законності covert-діяльності, спираючись на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), та визначає основні критерії передбачуваності, пропорційності й запобігання зловживанням, що формує методологічні засади оцінювання діяльності спецслужб у кримінальному процесі [7]. Розуміння історичної еволюції цих повноважень поглиблює В. Стороженко, який здійснює історико-правовий аналіз становлення СБУ та демонструє трансформацію її функцій під впливом змін національної безпеки [1]. Подальший розвиток функціональної ролі СБУ розкривають О. Герасименко та С. Невмержицький, які досліджують припинення СБУ злочинів на об'єктах критичної інфраструктури й обґрунтовують необхідність комплексної системи контррозвідального захисту, взаємодії органів влади та кібербезпеки [8]. Логічним продовженням є інша робота О. Герасименка, у якій автор деталізує загрози критичній інфраструктурі та підкреслює потребу впровадження цифрової форензики й оновлення тактики досудового розслідування [9]. Комплексність гібридних викликів у кримінальному процесі розкриває В. Гудима, доводячи необхідність модернізації процесуального статусу СБУ та переходу до архітектури електронних доказів [10], а також окремо досліджуючи проблематику доказування злочинів проти держави, зокрема фрагментарність регулювання, невизначеність статусу СБУ та потребу уніфікації процедур легалізації оперативних матеріалів [11]. Цифрові ризики електронного кримінального

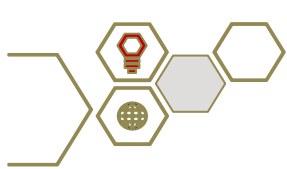

провадження всебічно аналізує Н. Топчій, акцентуючи на загрозах інформаційній безпеці та необхідності вдосконалення законодавчих режимів доступу до даних [12].

Тему спеціальних знань у доказуванні системно висвітлює А. Тимчишин. Автор, з одного боку, визначає судову експертизу як важливу процесуальну форму використання спеціальних знань [13], а з іншого – простежує історичний розвиток цього інституту від первісних способів урегулювання конфліктів із кримінальними ознаками до формування сучасних експертних установ, що забезпечують діяльність органів кримінальної юстиції [14]. Значний внесок у розуміння процесуального статусу учасників кримінального процесу роблять П. Воробей та співавтори, які систематизують структуру процесуального статусу слідчого та обґрунтовують виокремлення його основних елементів, зокрема функцій, компетенцій, гарантій і відповідальності, підкреслюючи необхідність чіткого розмежування процесуального й адміністративно-правового статусів [15].

Узагальнюючи, можна констатувати, що сучасна наукова думка формує інтегрований підхід, у якому трансформація повноважень СБУ, цифровізація доказування, захист прав людини та розвиток експертних інститутів розглядаються як взаємопов'язані компоненти модернізації кримінальної юстиції України в умовах гібридних загроз і технологічних змін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний науковий доробок, окремі питання кримінального процесуального статусу Служби безпеки України залишаються недостатньо врегульованими й теоретично осмисленими. Насамперед це стосується визначення та розмежування підслідності між слідчими органами безпеки й іншими органами досудового розслідування, процесуальних умов використання матеріалів контррозвідувальної діяльності в кримінальному провадженні, а також порядку їх використання під час доказування. Нерозв'язаними залишаються питання реалізації процесуальних повноважень СБУ в умовах воєнного стану,

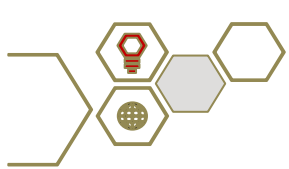
співвідношення положень спеціального законодавства та КПК України, забезпечення балансу між режимом секретності й правом на захист, а також процесуального використання матеріалів контррозвідувальної діяльності в кримінальному провадженні. У цьому контексті дослідження спрямоване на системне узагальнення судової практики, аналіз законодавчих змін і виявлення проблемних аспектів правового регулювання процесуальних повноважень СБУ. Поєднання доктринальних підходів, положень законодавства та судової практики дало змогу сформулювати цілісне бачення сучасного кримінального процесуального статусу Служби безпеки України та окреслити напрями його подальшого вдосконалення.

Практична цінність отриманих результатів полягає у формуванні цілісної концепції використання матеріалів, зібраних СБУ, у процесі доказування, яка може бути застосована під час удосконалення кримінального процесуального законодавства, підготовки слідчих і прокурорів, а також розроблення внутрішніх стандартів роботи з доказами в кримінальних провадженнях щодо злочинів, які посягають на основи національної безпеки України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є вивчення змін кримінального процесуального статусу СБУ та узагальнення судової практики щодо підслідності, допустимості доказів і використання матеріалів контррозвідувальної діяльності в кримінальному провадженні.

Завдання дослідження:

- 1) охарактеризувати нормативно-правову еволюцію процесуальних повноважень СБУ та визначити її місце в системі суб'єктів кримінального провадження;
- 2) узагальнити судову практику Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду щодо визначення підслідності слідчих органів безпеки, реалізації процесуальних повноважень СБУ та допустимості доказів;
- 3) визначити проблемні аспекти правового регулювання

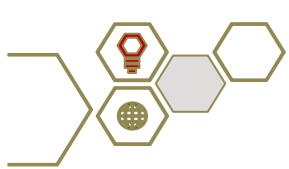

процесуальних повноважень СБУ та окреслити перспективи їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальний процесуальний статус органу національної безпеки охоплює визначені законом повноваження, обов'язки та гарантії, що забезпечують його участь у кримінальному провадженні й визначають місце у системі суб'єктів досудового розслідування. У випадку СБУ цей статус має еволюційний характер, оскільки формується на стику кримінального процесу, законодавства про оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність і конституційних функцій щодо забезпечення національної безпеки. Саме ця багатокomпонентність відрізняє СБУ від класичних правоохоронних органів і зумовлює специфічну динаміку її процесуальної ролі.

У системі суб'єктів досудового розслідування СБУ традиційно наділена підслідністю щодо злочинів, пов'язаних із посяганнями на основи національної безпеки, тероризм, шпигунство та інші діяння, що створюють загрозу суверенітету й обороноздатності держави. Водночас її процесуальний статус не обмежується функціями органу досудового розслідування: контррозвідувальні та превентивні повноваження зумовлюють особливості реалізації кримінального процесуального статусу СБУ, особливо в умовах воєнного стану. Така особливість пояснює складність розмежування кримінальних і контррозвідувальних функцій у практиці СБУ.

Конституційні засади діяльності СБУ визначають фундамент її повноважень та інституційної підзвітності. Відповідно до ст. 85 Конституції України (далі – КУ) [16] Верховна Рада призначає та звільняє Голову СБУ і затверджує її структуру та кількість. Ст. 106 КУ закріплює роль Президента у формуванні керівництва СБУ та визначенні пріоритетів її діяльності, а ст. 107 КУ передбачає входження Голови СБУ до складу Ради національної безпеки і оборони України. Сукупність цих норм визначає подвійний – парламентський і президентський – контроль над СБУ, що є принциповим для розуміння меж її кримінального процесуального статусу в межах демократичної системи

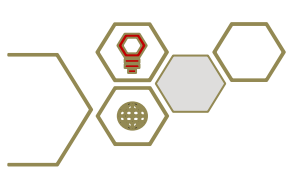
стримувань і противаг.

Таким чином, первинні правові параметри статусу СБУ формуються саме на конституційному рівні та забезпечують основу для подальшої еволюції кримінально-процесуальних повноважень, які змінювалися залежно від політичних трансформацій, реформ сектору безпеки та викликів національній безпеці.

Еволюція кримінального процесуального статусу СБУ безпосередньо пов'язана з трансформацією самої держави, її безпекових інституцій та нормативно-правової бази, що формувалися в умовах пострадянської спадщини, внутрішніх реформ та зовнішньої військової загрози. На момент проголошення незалежності Україна успадкувала розгалужену систему органів державної безпеки КДБ УРСР, яка за своїм змістом, кадровим складом і методами роботи не відповідала принципам демократичної держави [17]. Ліквідація КДБ та створення у 1991 році Служби національної безпеки України, а згодом ухвалення 25 березня 1992 року Закону України «Про Службу безпеки України» [3] були першими кроками до формування національної моделі органу національної безпеки й водночас юридичною точкою відліку розвитку його кримінального процесуального статусу.

Упродовж 1990-х – початку 2000-х рр. СБУ поєднувала широке коло повноважень, успадкованих від радянської спецслужби: зовнішню розвідку, державну охорону, урядовий зв'язок, радіоелектронну розвідку та військові підрозділи спеціального призначення. Така багатофункціональність не лише ускладнювала інституційну структуру, а й фактично розмивала межі кримінального процесуального статусу СБУ [17]. Лише поступова диверсифікація функцій – утворення в 1998–2007 рр. окремих органів державної охорони, зовнішньої розвідки та Держспецзв'язку – дозволила усунути частину системних дублювань повноважень і започаткувати процес нормування ролі СБУ в кримінальному провадженні.

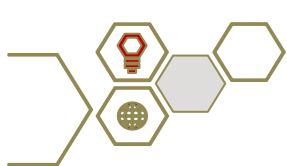
Новий етап еволюції кримінального процесуального статусу СБУ припадає

на період прийняття КПК України 2012 року [2], який закріпив сучасну модель досудового розслідування та визначив систему підслідності слідчих органів. Для СБУ це означало нормативне визначення процесуальних повноважень у кримінальних провадженнях, віднесених КПК України до підслідності слідчих органів безпеки, що відповідає її функціям із забезпечення національної безпеки, визначеним Законом України «Про Службу безпеки України» [3] та Законом України «Про контррозвідувальну діяльність» [18]. Водночас СБУ продовжувала здійснювати спеціальні повноваження у сфері контррозвідувальної діяльності, інформаційно-аналітичного забезпечення, боротьби з тероризмом та охорони державної таємниці, передбачені відповідними законами [19; 20]. Поєднання спеціальних повноважень із процесуальними повноваженнями у кримінальному провадженні зумовлювало особливості формування доказової бази та взаємодії слідчих органів безпеки з іншими органами досудового розслідування в кримінальних провадженнях, віднесених до їх підслідності.

Однією з найбільш дискусійних проблем стала невласлива для спецслужби економічна та антикорупційна підслідність. Її наявність, що історично тяжіла до СБУ, нерідко призводила до дублювання функцій із Національною поліцією України, Державним бюро розслідувань (далі – ДБР) і Національним антикорупційним бюро України (далі – НАБУ) та суперечила принципам, закріпленим у Законі України «Про національну безпеку України» [21], який визначає пріоритет СБУ у сфері контррозвідки й протидії тероризму. Саме ця диспропорція стала одним із важливих чинників реформи СБУ, ініційованої 2019 року, що передбачала демілітаризацію, звуження кримінального блоку та зосередження на класичних функціях спеціальної служби. Однак, попри наявність кількох законопроектів, системне реформування не було завершене, а процесуальний статус СБУ продовжував перебувати в стані нормативного компромісу.

Розпочате рф у 2014 році збройне вторгнення, а згодом і повномасштабна

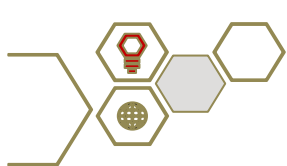
агресія 2022 року кардинально змінили контекст функціонування СБУ. Умови воєнного часу актуалізували значення правової бази національної безпеки, але водночас продемонстрували накопичені системні проблеми, зокрема кадрову вразливість, залежність від радянських практик, недостатню модернізацію структури та наявність російської агентури. На практиці СБУ була змушена розширити межі своєї діяльності, реалізуючи комплекс завдань – від виявлення диверсійно-розвідувальних груп до контррозвідувального супроводу бойових дій, документування воєнних злочинів РФ та протидії терористичним загрозам. Такий режим функціонування, хоча й виправданий умовами війни, знову актуалізував потребу в чіткому узгодженні повноважень СБУ з нормами спеціальних законів і сучасними стандартами безпекового сектору.

Хронологія змін кримінального процесуального статусу СБУ представлена в табл. 1.

Таблиця 1

Етапи еволюції кримінального процесуального статусу СБУ, 1991–2025 рр.

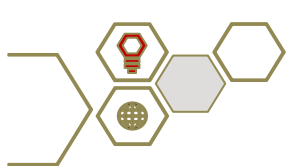
Хронологія	Основні інституційні зміни	Характер процесуального статусу СБУ
I. Формування національної моделі		
1991–1997	Створення СБУ після ліквідації радянських органів безпеки; початкове нормативне оформлення діяльності.	Широкі повноваження, успадковані від КДБ; відсутність чіткого поділу між контррозвідкою, слідством і силовими функціями.
II. Інституційна диверсифікація		
1998–2007	Виокремлення суміжних структур (охорона, зовнішня розвідка, спецзв'язок), формування спеціалізованих служб.	Поступове звуження невластивих напрямів; статус залишається змішаним і неструктурованим.
III. Нормативне визначення процесуальних повноважень		
2012–2018	Запровадження сучасного КПК України; розмежування підслідності між органами	Визначення СБУ як органу розслідування злочинів проти нацбезпеки; поєднання слідчих і

Хронологія	Основні інституційні зміни	Характер процесуального статусу СБУ
	досудового розслідування.	контррозвідувальних функцій; збереження економічної підслідності.
IV. Спроби реформування та демілітаризації		
2019–2021	Розроблення реформаторських концепцій і законопроектів, орієнтованих на європейську модель спецслужби.	Намір звужити кримінальні функції та передати економічні злочини іншим органам; статус залишається перехідним.
V. Трансформація в умовах воєнного стану		
2022–2025	Розширення оперативних і військово-технічних функцій; посилення ролі в документуванні воєнних злочинів та забезпеченні оборони.	Фактичне посилення процесуального блоку; повернення силової моделі; розширення інструментів у сфері оперативно-бойової діяльності.

Джерело: побудовано автором за [1; 3; 17]

Усі ці трансформації формували підґрунтя для сучасного кримінального процесуального статусу СБУ, який перебуває під впливом одночасно і безпекових реалій, і міжнародних стандартів демократичного контролю. Воєнний стан 2022–2025 рр. спричинив накопичення нормативних змін, що істотно трансформували практичні можливості СБУ, хоча й не супроводжувалися повноцінною модернізацією базового Закону України «Про Службу безпеки України» [3]. Зокрема, протягом цього періоду розширено спектр функцій у сфері управління державним майном, військовою інфраструктурою та об'єктами критичної інфраструктури; уточнено завдання в протидії технологічному тероризму; оновлено технічні спроможності СБУ шляхом надання права використання безпілотних систем, роботизованих комплексів, засобів радіоелектронної боротьби та активних засобів протидії технічним розвідкам. Водночас внесені зміни до ст. 26 Закону України «Про Службу безпеки України» надали військовослужбовцям СБУ право

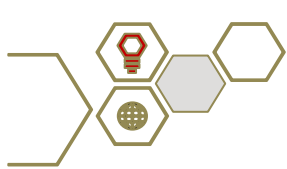
застосовувати зброю та бойову техніку за правилами Збройних Сил України, що фактично наблизило СБУ до моделі військового формування в певних видах операцій.

Комплексний характер окреслених трансформацій відображено у структурованих блоках таблиці 2. Запроваджені зміни дають змогу виокремити шість основних напрямів еволюції повноважень СБУ у 2022–2025 рр.

Таблиця 2

Матриця еволюції повноважень Служби безпеки України (2022–2025 рр.)

Сутність оновлень	Операційний зміст змін	Стратегічний вплив на модель СБУ
1. Нові управлінські функції		
Ст. 24, п. 21, 24 (ЗУ «Про Службу безпеки України»)	Управління державною власністю та військовим майном; розширення адміністративно-господарського блоку	Формування нового управлінського контуру, раніше нетипового для спецслужб
2. Технічні та бойові спроможності		
Ст. 25 (оновлена редакція) (ЗУ «Про Службу безпеки України»)	Використання БПЛА, роботизованих систем, дистанційно керованих платформ, засобів РЕБ	Наближення до моделі високотехнологічної спецслужби; посилення технічної протидії розвідці та диверсіям
3. Протидія технологічному тероризму		
Ст. 24 (новий зміст п. 21) (ЗУ «Про Службу безпеки України»)	Запобігання хімічним терактам, диверсіям на критичній інфраструктурі	Розширення повноважень СБУ щодо протидії сучасним технологічним загрозам та захисту критичної інфраструктури
4. Антитерористичний компонент		
Ст. 9 (нова редакція) (ЗУ «Про Службу безпеки України»)	Правове упорядкування АТЦ; затвердження Положення Президентом України	Підсилення конституційного контролю за застосуванням антитерористичних заходів

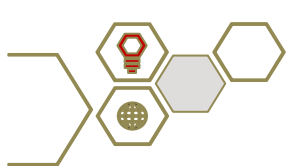

Сутність оновлень	Операційний зміст змін	Стратегічний вплив на модель СБУ
5. Використання зброї та техніки		
Ст. 26 (нова частина 2) (ЗУ «Про Службу безпеки України»)	Дозвіл застосування зброї та бойової техніки за стандартами ЗСУ	Інтеграція СБУ до воєнно-оперативного контуру оборони
6. Інформаційні та правові зміни		
Ст. 24, п. 23; заміна термінів (ЗУ «Про Службу безпеки України»)	Формування переліку терористичних організацій; заміна поняття «ЗМІ» на сучасніший термін «медіа»	Модернізація термінології, посилення координації у сфері протидії тероризму
7. Організаційна структура та чисельність		
Ст.2 (ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України...»)	Збільшення чисельності з 37 000 до 41 000 осіб; Центр «А» – 10 000 постійно	Інституційне посилення силового підрозділу; збільшення операційного потенціалу

Джерело: побудовано автором за [3; 22]

У своїй сукупності ці зміни завершують формування нового силово-технічного профілю СБУ, у якому взаємодоповнюються контррозвідальні функції, протидиверсійні заходи, технічна безпека, управління стратегічними ресурсами, антитерористична діяльність та безпосередня участь у заходах оборони держави. Такий багатовимірний характер оновлення повноважень не лише розширює інституційну модель СБУ, а й істотно впливає на її кримінальний процесуальний статус – передусім у частині меж компетенції, співвідношення слідчих, оперативних і військово-технічних функцій, а також необхідності забезпечення демократичного контролю в умовах війни.

Водночас нормативне звуження чи розширення повноважень не завжди прямо корелює з реальною практикою їх застосування, що зумовлює необхідність вивчення судової інтерпретації статусу СБУ. Саме судова практика [4] відіграє провідну роль у формуванні реального змісту кримінального процесуального статусу СБУ, оскільки рішення Верховного

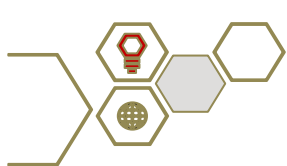

Суду, ВАКС та слідчих суддів конкретизують межі реалізації процесуальних повноважень слідчих підрозділів СБУ, критерії допустимості доказів і законності процесуальних рішень. У сучасних умовах, коли СБУ поєднує контррозвідальні функції з повноваженнями органу досудового розслідування у справах про злочини проти основ національної безпеки, суди стикаються з необхідністю узгодження спеціального законодавства з вимогами КПК України. Це зумовлює неоднозначну практику, що фактично формує еволюцію процесуального статусу СБУ (табл. 3).

Таблиця 3

Судова практика щодо процесуальних повноважень СБУ

Судове рішення	Сутність спору	Правова позиція суду	Значення для статусу СБУ
ВС, 01.12.2023, № 757/10151/23-к	Оскарження ухвали про призначення експертизи	Ухвала не належить до переліку ст. 309 КПК, не оскаржується; заперечення можливі на підготовчій стадії	Підкреслює обмеженість впливу СБУ (через прокурора) на експертні процедури
ВС, 05.12.2023, № 737/276/20	Законність негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) та протоколів спецтехніки	Дані про спецтехніку – держтаємниця - не підлягають розкриттю; відсутність техданих не робить докази недопустимими	Підтверджує особливий режим секретності НСРД та провідну роль СБУ у визначенні меж розкриття даних
ВС, 20.12.2023, № 759/22254/19	Заочний розгляд щодо держзради; спецпровадження	Докази СБУ з відкритих джерел – допустимі; спецпровадження правомірне; повідомлення через публікації – достатнє	Посилює роль СБУ в документуванні держзради й ініціюванні проваджень in absentia
ВС, 03.03.2010 (перевищення)	Межі повноважень	Недостатньо з'ясовано компетенцію і відомчі акти;	Формує вимогу оцінки внутрішньої

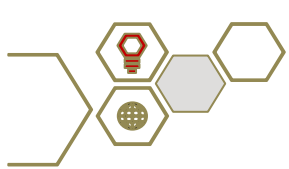

Судове рішення	Сутність спору	Правова позиція суду	Значення для статусу СБУ
службових повноважень)	посадовця СБУ	вирок скасовано	компетенції СБУ при кваліфікації «службових» злочинів
ВС, 26.10.2022, № 263/4755/19	НСРД у корупційній справі, участь СБУ	НСРД законні; провокації немає; порушень КПК України не виявлено	Підтверджує допустимість доказів, отриманих у результаті спільного проведення НСРД поліцією та СБУ, за умови відсутності провокації
ВС, 28.02.2019, № 154/2906/15	Хабар на митниці; участь СБУ в документуванні	Докази СБУ недопустимі через порушення КПК України та провокацію; виправдання залишено	Окреслює межі участі СБУ та посилює судовий контроль із метою недопущення провокації й процесуальними дефектами

Джерело: побудовано автором за [4]

Наведені рішення дають підстави стверджувати, що суди фактично формують «практичну конституцію» кримінального процесуального статусу СБУ. У більшості справ межі повноважень СБУ визначаються через оцінку трьох основних чинників: підслідність конкретного злочину; процесуальна форма здобуття доказів; відсутність ознак провокації або перевищення повноважень.

У справах про державну зраду та інші злочини проти основ національної безпеки досудове розслідування здійснюють слідчі органів безпеки, а судова практика формує підходи до оцінки доказів. У корупційних або господарських справах, навпаки, суди демонструють жорсткий підхід, визнаючи недопустимими докази, зібрані з порушенням статей 214, 216 та 290 КПК

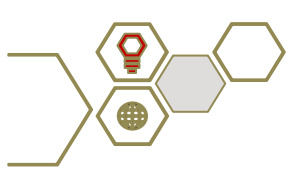

України [2], а також у випадках, коли дії працівників СБУ містили ознаки провокації чи виходу за межі компетенції. Судова практика також підтверджує, що питання секретності, притаманні СБУ, не можуть слугувати підставою для обмеження прав сторони захисту. Непрозорість методів отримання інформації, не підтверджена процесуальними документами, автоматично знижує доказову цінність таких матеріалів.

Таким чином, судова практика засвідчує поступове наближення діяльності СБУ до вимог кримінального процесуального права, що вимагає від органу досудового розслідування суворого дотримання правил підслідності, процесуальної форми та змагальності. Водночас умови воєнного стану та розширення контррозвідувальних завдань СБУ актуалізують потребу в оновленні законодавства та чіткішому розмежуванні її функцій у сфері національної безпеки та кримінального провадження.

Висновки. Дослідження засвідчило, що еволюція кримінального процесуального статусу Служби безпеки України відображає поступовий перехід до сучасної моделі правового регулювання, за якої її процесуальні повноваження визначаються нормами КПК України та спеціального законодавства. Законодавчі зміни 2012–2024 рр. конкретизували місце слідчих органів безпеки в системі суб'єктів кримінального провадження, визначивши їх підслідність і процесуальні повноваження в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених законом до їх компетенції.

Узагальнення судової практики Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду показало, що реалізація процесуальних повноважень СБУ підлягає судовому контролю на предмет дотримання вимог кримінального процесуального законодавства. Судова практика підтверджує, що порушення правил підслідності, процесуальної форми чи інших вимог КПК України може бути підставою для визнання доказів недопустимими, а також формує підходи до розмежування спеціальних повноважень СБУ та процесуальних гарантій кримінального провадження.

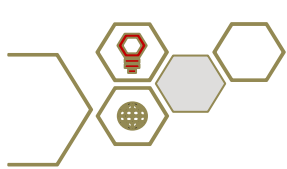

Проведене дослідження дало змогу виявити окремі проблемні аспекти правового регулювання, пов'язані з недостатньою узгодженістю положень КПК України та спеціального законодавства щодо реалізації процесуальних повноважень СБУ, порядку використання матеріалів контррозвідувальної діяльності у кримінальному провадженні та забезпечення права сторони захисту на доступ до інформації, що містить відомості з обмеженим доступом. Удосконалення положень КПК України, Закону України «Про Службу безпеки України» та інших спеціальних законів має бути спрямоване на чітке розмежування спеціальних і процесуальних повноважень Служби безпеки України, деталізацію порядку взаємодії слідчих органів безпеки з іншими органами досудового розслідування та уточнення процесуальних правил використання матеріалів контррозвідувальної діяльності. Реалізація цих змін сприятиме підвищенню правової визначеності та забезпеченню єдності правозастосовної практики.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні процесуального регулювання діяльності Служби безпеки України під час досудового розслідування та визначенні меж судового контролю за реалізацією її процесуальних повноважень в умовах воєнного і післявоєнного періодів.

Список використаних джерел

1. Стороженко В. В. Історико-правовий аналіз розвитку та становлення Служби безпеки України як правоохоронного органу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 31. № 1. С. 836–843. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.76>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI від 13.04.2012. Редакція від 01.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.11.2025).
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. Редакція від 31.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229->

12#Text (дата звернення: 12.11.2025).

4. LIGA 360: вебсайт. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net> (дата звернення: 12.11.2025).

5. Birrer A., He D., Just N. The state is watching you-A cross-national comparison of data retention in Europe. *Telecommunications Policy*. 2023. Vol. 47. № 4. Article 102542. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2023.102542>

6. Babikov O., Bozhyk V., Bugera O. I., Kyrenko S. H., Viunyk M. Balancing Interests: Criminal Proceedings & Private Life Interference Under Martial Law in Ukraine. *German Law Journal*. 2024. Vol. 25. № 4. P. 553–577. DOI: <https://doi.org/10.1017/glj.2024.12>.

7. Kaplina O., Tumanyants A., Krytska I. Standards for Ensuring the Legality of Covert Activities in Criminal Proceedings Through the Prism of European Court of Human Rights. *Revista Jurídica Portucalense*. 2023. № 34. P. 217–236. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(34\)2023.ic-11](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(34)2023.ic-11)

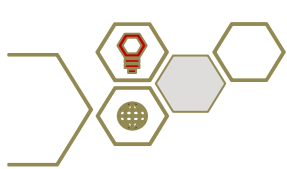
8. Герасименко О. М., Невмержицький С. М. Припинення СБУ кримінальних правопорушень на об'єктах критичної інфраструктури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 3. № 89. С. 49–55. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.49>

9. Герасименко О. М. Генеза поняття «критична інфраструктура» у контексті протидії загрозам. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3. № 4. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.22>

10. Гудима В. В. Діяльність СБУ у протидії гібридним загрозам у кримінальному процесі. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17425650>

11. Гудима В. В. Роль СБУ в доказуванні злочинів проти держави. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17425822>

12. Топчій Н. С. Забезпечення інформаційної безпеки в електронному кримінальному провадженні в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024.

№ 3(16). С. 312–321. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-3\(16\)-2024-312-321](https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(16)-2024-312-321)

13. Тимчишин А. М. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2023. № 1. С. 228–235. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.40>

14. Тимчишин А. М. Генезис наукових уявлень про спеціальні знання у забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кропивницький, 14 квітня 2023 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 45–48. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/06/zbirnyk_materialiv_konferencziyi_ord_ta_ib_14_04_2023.pdf#page=46 (дата звернення: 12.11.2025).

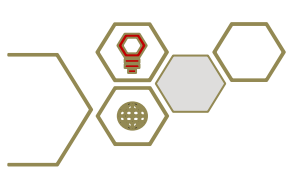
15. Воробей П. А., Ковальчук С. О., Мірошніченко С. С. Структура процесуального статусу слідчого. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 425–431. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.60>

16. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

17. Служба безпеки України: історія створення; сучасний стан під час воєнних дій; основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення / за заг. ред. І. М. Копотуна Київ: Центр учбової літератури, 2025. 374 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/sluzhba-bezpeki-ukraini-istoriya-suchasniy-stan-osnovni-normativni-akti-komentari-i-rozjasnennya.pdf> (дата звернення: 12.11.2025).

18. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV. Редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

19. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. Редакція від 09.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

20. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. Редакція від 27.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

21. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Редакція від 01.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення окремих питань діяльності Служби безпеки України та підвищення її ефективності у зв'язку з участю у відсічі і стримуванні збройної агресії проти України: Закон України від 16 липня 2025 року № 4542-IX. Редакція від 16.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4542-20#Text> (дата звернення: 12.11.2025).